

Маштакова Н. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МІФОПОЕТИЧНА СИМВОЛІКА ДОХРИСТИЯНСЬКИХ СВЯТ У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ

Тлумачення людиною незрозумілих їй процесів та явищ за допомогою міфотворчості – факт, який потребує глибоких наукових досліджень. З міфотворчою реальністю пов'язана вся історія людства, його одвічне прагнення до пізнання навколишнього світу та самопізнання. Міф – це архаїчна оповідь, переказ про духів, богів (пізніше – героїв), фантастичне відображення дійсності, що виникає внаслідок одухотворення природи і всього світу в свідомості людини. Проте, за всієї його фантастичності, міф узагальнює явища не відсторонено від людських потреб та інтересів. Специфіка міфу полягає в його здатності передавати суспільно вагому інформацію персоніфіковано, уточнюючи її на конкретно-чуттєвому рівні тими значеннями і смислами, з якими вона пов'язується у побутовій свідомості.

Європейська традиція сформувала декілька підходів до вивчення унікального феномену міфотворчості: 1) *компаративний* (І. Г. Гердер, Ф. Шеллінг, брати Грімм, В. Пропп та ін.), 2) *лінгвістичний* (А. Кун, В. Шварц, В. Манхардт, М. Мюллер та ін.), 3) *еволюціоністський* (Е. Тайлор, Е. Ланг, Г. Спенсер та ін.), 4) *ритуалістичний* (Дж. Фрезер, Дж. Харріс, А. Кук, Г. Маррі, С. Хукта), 5) *функціональний* (В. Вундт, Б. Маліновський, З. Фрейд, К.-Г. Юнг, М. Еліаде), 6) *соціологічний* (Л. Леві-Брюль), 7) *структуралістський* (К. Леві-Строс) та 8) *символічний* (Е. Кассіер).

Передхристиянській міфології праукраїнців присвячені ґрунтовні дослідження І. Срезневського, М. Костомарова, М. Драгоманова, В. Гнатюка, В. Шухевича, Є. Анічкова, Д. Антоновича, Х. Вовка, А. Пономарьова та ін. Однак попри значну кількість різноаспектних досліджень, цілісної концепції міфотворчості поки що виробити не вдалося.

У радянській науці теоретичне осягнення міфу в основному відбувалося за двома напрямками: 1) *праці етнографів у релігійнознавчому аспекті* (Л. Я. Штернберг, А. Ф. Анісімов, В. П. Іванов та ін.) і 2) *праці філологів над аналізом давніх текстів* (М. Бахтін, В. А. Пропп, О. М. Фрейденберг та ін.). Кроком вперед у напрямку створення цілісної концепції міфотворчості та методології вивчення її проявів у людській життєдіяльності стали наукові пошуки О. Ф. Лосева. У його численних працях міф як культурно-історичне явище інтерпретується в комплексі родової сутності людини. Наприкінці ХІХ- на поч. ХХ ст. міфотворчість починають досліджувати у соціально-філософських ракурсах (праці А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, Ж. Сореля, З. Фрейда, К.-Г. Юнга).

Щодо сучасної соціальної міфології, то вона є засобом ідеологізації та пропаганди, ефективність якого зумовлена прихованими перед диспозиціями масової свідомості. Сучасна філософія влади аналізує соціальну міфологію у світлі дослідження проблеми механізмів формування соціальних ілюзій, розробки конкретних прийомів безпосереднього цілеспрямованого впливу на індивідуальну й масову свідомість за допомогою як прямої, так і латентної пропаганди, використання можливостей mass-media й multi media у процесі формування та впровадження ідеологем соціальної міфології в масові стереотипи свідомості (Х. Шіллер, Х. Блумер, Х. Лассуелл,

Б. Берельсон, Ф. Балль). Зазначена проблема є актуальною й для сучасної України, де процеси суспільно-економічних трансформацій та пов'язані з ними спонтанно виникаючі неоміфи (як спроба витлумачення незрозумілих явищ) мають низку особливостей. Головною з них є втрата суспільством духовних, моральних, ідеологічних орієнтирів, знецінення цінностей, розмивання межі між добром і злом, порядністю й непорядністю, пристойністю й розпущою. Наслідком цього стали деградація і занепад культурного життя в усіх його проявах: моральному, правовому, професійно-виробничому тощо.

Мета статті полягає у вивченні витоків, характерних рис міфопоетичної символіки дохристиянських свят та характеристики їх смисложиттєвого змісту в проекції на слов'янські культурні традиції та сучасні реалії українського буття.

Завдання статті:

– проаналізувати тенденції актуалізації теоретичної думки до язичницьких свят в європейському ареалі, зокрема українському;

– уточнити міфопоетичну символіку дохристиянських свят у слов'янській культурній традиції;

– розкрити смисложиттєвий зміст та функції слов'янської та сучасної української міфотворчості в різних сферах та формах культурного життя.

На теренах сучасної України розповсюджено широке використання язичницьких обрядів. Дослідження символіки дохристиянських свят у слов'янській культурній традиції є актуальним у світлі завдань етнологічної науки незалежної України зі з'ясування витоків і підґрунтя існування українського етносу, його духовної культури.

Збірку давніх свідчень про стародавнє вірування першим видав С. Тихонравов у IV томі видання: “Летописи русской литературы и древностей”, 1862 р. під назвою: “Слова и поучения, направленные против языческих верований и обрядов”. Ці Слова в 1897 році передрукував зі своїми цінними примітками А. Й. Пономарьов у 3-му випуску “Памятники древнерусской церковно-учительской литературы” з передмовою проф. П. Владимірова, який перший дав загальний нарис слов'янської міфології. Але в цілому видання це було малокритичне. І тільки в 1914 р. з'явилася праця, присвячена критиці всього відомого матеріалу. Це була докторська дисертація проф. Є. В. Анічкова: “Язычество и древняя Русь”, в якій він піддавав науковому аналізу 27 давніх “Обличительных Слов”, спрямованих проти старого вірування (поганства).

Для до-християн – “язичників” немає нічого надприродного, немає нічого, що було б поза Природою. Язичники-слов'яни ніколи не потребували виразу своєї віри у церквах як особливих релігійних організаціях, оскільки божественне завжди було там, де вони перебували, навколо і в середині них. Суть стародавньої віри – це не особисте спасіння як у світових релігіях, а збереження і примноження роду, родючості землі, плодovitості худоби, охорона способу життя і цінностей роду. Таким чином, це і комплекс вірувань, і спосіб життя, і світогляд, і спосіб відтворення родових стосунків, культури, знань та навичок. Первісна людина широкими очима дивилася на все своє довкілля, на все те, що її оточувало, від чого залежало все її життя і що було сильнішим від неї. Скрізь у природі були живі духи, що панували над певними своїми ділянками. А природу первісна людина знала досконало – ліси, поля, річки, звірів, птахів, дерева, зілля і т. ін. Це все, сильніше за людину, згодом стало мститися як сила вища, як божество, з яким треба було скласти відповідні лояльні стосунки. Це й був уже зародок первісної релігії. Слово Релігія, religio – зв'язок, звичайно, з божеством, від лат. religere – зв'язувати; Віра – це вже система вірувань, система зв'язків людей з божеством.

Давня віра була вірою анімістичною (лат. *animus* – душа, живе), тобто людина вірила, що все навколо неї живе: чуває, розуміє, має свої бажання, бореться за своє існування, як усяка жива істота, а тому до природи первісна людина ставилась, як до істоти живої. Культ природи стояв в основі первісного релігійного світогляду, а релігія була одухотворенням усього довкілля. Потім людина стала все довкілля уособлювати, очоловічувати, а віра ставала антропоморфною (гр. *antropos* – людина). Оці три елементи: анімітизм – оживлення, анімізм – одухотворення й антропоморфізм – очоловічення становлять основу давнішого дохристиянського вірування. Анімістичний світогляд був основою всіх давніх вірувань, глибоко проник навіть у нашу мову. Ми говоримо: укр. *сонце сходить, заходить, сідає, ударив грім, буря виє, вітер свище, несе його, небесне світило*, – усе це вирази анімістичного світогляду, хоч ми тепер не віримо в їхній реальний зміст, а сприймаємо тільки як свій словарний фразеологічний трафарет. Звичайно, для первісної людини ці вирази були зв'язані з її віруваннями, більше того – постали з них.

З дохристиянського часу ми мали свої Свята, тобто дні, а правильніше пори року, призначені на пошанування чи на пам'ять того чи іншого свого бога. В глибоку давнину був у нас свій особливий релігійний календар, досить великий і широко розроблений, його характерною рисою було те, що він був міцно зв'язаний з природою та з хліборобством цілого року. Складався цей календар у полях, що з глибокої давнини були вже хліборобами. Наші стародавні Свята – це наші хліборобські обряди, яких у нас завжди було дуже багато і які склали наш річний календар Свят. Точно усталеного дня якогось Свята в давнину ще не було, оскільки це були Свята хліборобські: обряди справлялися залежно від погоди й часу хліборобських занять, від сонцеобігу та сонячної сили, і тільки Християнство пізніше прив'язало їх до певних днів. Звичайно, Свято тривало кілька днів, а то й тижнів, що залишилося й до нашого часу. Усі Свята були пов'язані однією спільною ідеєю: пошанування сонця й сонячних богів, боротьба літа з зимою, тепла з холодом, а це є те, що становить основу хліборобства. Стародавній святковий обряд був дуже широкий і багатий, від якого походять культурні релікти, особливо обрядові пісні: веснянки, гаїлки, купальські, колядки, щедрівки та ін. До кожного Свята заздалегідь готувалися, напр., чистилися й прибиралися домівки, щоб вивести з хати всяку нечисть, що скрізь робиться й тепер. Перед Великоднем уже в “чистий” четвер у хаті мусить бути чисто.

Дохристиянська віра була хліборобська, і власне хліборобство було тією основою, на якій формувалися всі стародавні вірування. Коли прийшли нові християнські Свята і стали засвоюватися в суспільному житті, народ і на них переніс свої попередні хліборобські вірування, обряди й повір'я. Святий Петро-Павло з плином часу стає сторожем поля та врожаю. Одна пісня співає (П. Чубинський): укр. “Святий Юрій землю одмикає, Святий Петро жито зажинає, Святий Ілля у копи складає”. З усіма Святами, з усіма Святими народ пов'язав свої хліборобські приказки:

Наприклад, укр. На Федота ветер и метель – долго травы не будет [13, 21]. Коли на Мокія туманно и багрянний восход солнца, а днем дождь – к мокрому, грязному лету [13, 39]. Борис и Глеб – дозревают хлеб [13, 57]. Наталья-овсяница. Косят овсы, срывают рябину и вешают под крышу, складывают хлеб [13, 65]. Феодосея-колосьяница – хлеб колосится. Скоту дают немного хлебного корма, чтобы лучше плодился. Начало Петрова поста [13, 41]. На Егория мороз – будет просо и овес [13, 33].

Як висновок, відзначимо, що, досліджуючи символіку дохристиянських свят у слов'янській культурній традиції, варто зазначити, що останні сягають міфологічної

свідомості як її продукти. Різні теорії міфу доводять, що міфотворчість розглядається як невід'ємна складова культурно-історичного процесу, моделюючи у соціофокусованому вигляді не тільки закріплені традицією родові ознаки людського світосприйняття, але й спосіб передачі смисложиттєвого змісту, актуального для суспільної свідомості.

Л і т е р а т у р а :

1. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу / А. Афанасьев. – К., 1997. – Т. 2. – 164 с.
2. Булашев Г. О.: Украинский народ в своих легендах и религиозных воззрениях и верованиях. Космогонические украинские народные воззрения и верования / Г. О. Булашев. – К., 1909. – Вип. 1.
3. Великий А. Г. Українське християнство. Причини до історії української церковної думки / А. Г. Великий. – Еспанія, 1990. – 215 с.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу / Олекса Воропай. – К., 1991. – Т. 2.
5. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров. – Либідь, 1994.
6. Морщакова О. С. Витоки української міфології / О. С. Морщакова // Наукові записки: зб. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – 2000. – Вип. 5. – С. 99–107.
7. Морщакова О. С. Міф як чинник гармонізації людського життя / О. С. Морщакова // Міфологічний простір і час у сучасній культурі. – К., 2003. – С. 49–51.
8. Морщакова О. С. Міфологія як націосинтезуючий фактор культури / О. С. Морщакова // Наукові записки: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Зб. наук. пр. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – С. 85–89.
9. Морщакова О. С. Соціальна міфотворчість як культурне явище / О. С. Морщакова // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 58–63.
10. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу. – Львів, 1876.
11. Введенский А. Религиозное сознание язычества / А. Введенский. – М., 1902., Т. 1: Естественных религий.
12. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський. – К. – Тернопіль, 2000. – С. 88–101.
13. Сорокопуд Н. Календарь полезных советов. – Харьков: “Панорама”, 1993. – 96 с.
14. Томашівський С. Вступ до історії церкви на Україні / С. Томашівський // Записки ЧСВВ. – 1932. – Т. 4. – 312 с.
15. Чубатий М. Історія Української Церкви / М. І. Чубатий. – Гіршберг, 1946.

Мізін К. І.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Лінгвокультурологія як міждисциплінарний феномен перебуває нині на стадії формування своєї терміносистеми [2, 19]. Разом зі становленням базових понять цієї дисципліни ведеться пошук епістемологічного інструментарію дослідження її об'єкта, яким є “взаємозв'язок культури й мови в процесі їхнього функціонування та вивчення інтерпретації цієї взаємодії як єдиної системної цілісності” [1, 32]. Перспективним інструментом для інтерпретації взаємодії мови та культури вважається психолінгвістичний експеримент [4], який С. Г. Тер-Мінасова слушно називає лінгвокультурологічним [5, 111], бо за його допомогою можна ідентифікувати лінгвокультурологічну інформацію, закодовану в асоціативних полях, визначити релевантні риси ментальності певного лінгвосоціуму, встановити зміни в мовній свідомості його представників тощо. Тому (вільний) асоціативний експеримент вважається ефективною методикою, на основі якої можна виявити накопичені в